

Hemminki Maskulainen és a finn nyelv standardizálódása

BAKSA Máté

Debreceni Egyetem, Nyelvtudományok Doktori Iskola
nihilpotestesse@gmail.com

1. Bevezetés

A korai 17. század egyik első finn nyelvű szerzője Hemminki Maskulainen (1550 k.–1619; más nevein: Maskun Hemminki, Hemmingius Henrici Maschoensis, Hemmingin Henrikinpoika Hollo) volt. Életéről kevés adat maradt fent: 1550 körül született Turkuban polgári családban, tanulmányait a Turku Katedrálisiskolában végezte. Képzése alatt több olyan oktatója is volt, aki a korai finn fordítások létrejöttében kulcsszerepet játszott, elsősorban Eerik Härkäpää, aki az ógörög források fordítása során segített Mikael Agricolának és Jaakko Finno, akinek az első finn verses könyv fűződik a nevéhez. Hemminki 1586-tól lelkészként dolgozott a Turku közelében fekvő Masku településen, innen kapta a Maskulainen nevet.

A nyelvtudomány számára az 1605-ben megjelent *Yxi Wähä Suomenkielen Wirsikirja* [Finn nyelvű kis zsoltárkönyv] munkája a legjelentősebb. Ennek alapja Jaakko Finno 1583-ban megjelent *Yxi wähä Rucous Kiria* [Kis imádságoskönyv] című munkája, amelynek 101 zsoltárját 141 új zsoltárral egészítette ki. Finnóhoz hasonlóan Maskulainen is főleg latin, német, svéd és dán forrásokból dolgozott, azonban Maskulainen fordításai szabadabbak, míg Finnóé jobban követték az eredetét. Valószínűleg költői ambíciók motiválhatták Maskulainent a fordításokhoz írt 26 saját zsoltár megalkotása során is.

Maskulainen munkásságának nyelvészeti vizsgálata napjainkban meglehetősen háttérbe szorult, leginkább a múlt század közepén jelentek meg vele foglalkozó művek. Míg Agricola esetében az első finn nyelvű szövegekről beszélhetünk, majd Finnónál a finn líra kialakulásáról, addig Maskulainen fordításai már csak ezek folytatói voltak. Munkássága azonban mégsem elhanyagolható, mivel verseskönyve 1886-ig nagyon népszerű maradt, így hatással volt az irodalmi nyelvre is. Maskulainen és Finno munkáit összevetve a

standardizálódó finn nyelv két, egymáshoz közel álló nyelvallapotáról kaphatunk képet. (A korai finn nyelvemlékekről ld. Häkkinen 1994: 90, 44–46; Ikola 1984: 124–125; Laine 1997: 49, 80–81, 136–138, 147; Lehikoinen – Kiuru 2009: 12–17, 206–208; Peebo 2001: 133–134; Rapola 1969: 28–32; Savijärvi 392–393.)

Cikkemben Maskulainen szövegeit vizsgálom néhány szempont alapján. Először a zsoltárfordításai alapján bemutatom a korabeli finn hangrendszert, majd ehhez kapcsolódva a kor helyesírását, ezt követően pedig a névszó- és igeragozás tendenciáira térek ki.

2. A 17. századi finn hangrendszer

A 17. századi finn hangrendszer leírását az egységes ortográfia hiánya nehezíti. Bár a 16–17. század folyamán a finn helyesírás jelentős standardizálódáson esett át (ld. Baksa 2020), még a teljes Biblia megjelenésekor (1642) sem beszélhetünk egységes írásrendszerről. Ezért nehezen rekonstruálható, hogy egy-egy betű milyen hangot jelölt. Ez leginkább a fokváltkozás által érintett hangokat, valamint az idegen nevekben előforduló elemeket (főleg a zöngés zárhangokat), illetve a nyelvjárási szinten létező hangokat érinti.

A korabeli finn hangrendszer a következő lehetett (a bizonytalan és az idegen hangokat csillaggal jelöltem): mássalhangzók: *p, t, k, *b, *d, *g; *f, v, j, h, s, *ð, *γ, *θ; m, n; η; l, r*; magánhangzók: *i, e, ä, ö, ü; u, o, a*.

A zöngés zárhangok Maskulainen szövegeiben csak idegen szavakban bukkannak fel, pl. *Bethlehem, Babylonian, Davidin*. Vannak olyan svéd eredetű szavak, amelyeknek a zárhangja a későbbi évszázadokban már egyértelműen zöngétlenné vált, de Maskulainen korában még a forrásnyelv helyesírása szerint írták, pl. *duomio, balsami*.¹ Ezek kiejtéséről nem tudunk biztosat állítani.

A réshangok közül a [ð], [γ] és [θ] csak szó belsejében állhatott. A [ð] dentális zöngés spiráns és a [γ] veláris zöngés spiráns a fokváltkozás során a [t] és a [k] gyenge fokaként lehetett jelen a korabeli finn nyelvben, pl. *pidhän, sughust*,² a [θ] zöngétlen dentális spiráns viszont egy olyan, a nyelvjárásokban megtalálható hang volt, amelynek helyén a mai irodalmi nyelvben [ts] hangkapcsolat áll: *edzii*³ (Büdi 2013: 39–40; Häkkinen 2016: 76; Rapola 1965: 96–144).

¹ Mai alakok: *tuomio* 'bíró', *palsami* 'balzsam'.

² Mai alakok: *pidän* 'tart-Vx1Sg', *suvusta* 'család, rokonság-Elat'.

³ Mai alak: *etsii* 'keres-Vx3Sg'.

3. Helyesírási kérdések

Maskulainen helyesírása előrelépést mutat az öt megelőző fordítók munkáihoz képest. Agricola még követhető példa nélkül fogott neki a finn helyesírás megteremtésének. A fordításokat nem egyedül készítette, ezért azok nagy eltéréseket mutatnak. A következő jelentős szerző, Finno nem Agricola munkáiból dolgozott, még ha azonos bibliarészletet fordított is, így a két szerző munkája nem egymás folytatása volt, hanem két külön kezdet. Maskulainen esetében azonban Finno volt a minta, fordításában ezt tökéletesítette. Ezt jól szemlélteti a mássalhangzók jelölésének változása a három fordítónál. A mindhárom fordításban megtalálható zsoltárrészekben⁴ Agricolánál a szó elején/belsejében/végén előforduló összesen 45 hang lejegyzésére 65 betűt használt (a betű/hang arány 1,44), Finnónál ez a mutató 75/48 (1,56), Maskulainennél 67/48 (1,39). A fenti adatokból látható, hogy bár Finno fordításához képest jelentős előrelépés történt, az agricoli szövegekhez képest mégis csak kevés eltérés tapasztalható.

Az ortográfia fejlődése során a különböző hangcsoportok jelölése között már a kezdetektől nagy különbségek voltak tapasztalhatók. A leginkább egységes csoport a **likvidáké** (*l, r*) és a **nazálisoké** (*m, n, η*). Az **[l]** hang szó eleji, szó belseji, szó végi és geminált formában is megtalálható a vizsgált szövegekben. A rövid hangot minden esetben *l* betűvel jelölte Maskulainen, de a geminált hang lejegyzésében nem járt el következetesen: *ymbärille*, *armollinen*). Az **[r]** hang szintén létezett minden pozícióban, mindig *r* betűvel jelölte a szerző (*raoha*, *suured*, *suur*). A geminált [r] jelölése egységesen *rr* volt: *Herran*.⁵

Az **[n]** és **[m]** minden olyan pozícióban előfordult, ahol a mai finn nyelvben is. Jelölésük egységesen *n* és *m* volt: *näkeväd*, *pacanad*, *vihan*; *maan*, *voimans*. A gemináták jelölése nem volt következetes, párhuzamosan használtak *nn* és *n*, illetve *mm* és *m* formákat: *mennyd*, *tienyd*; *ymmärtäkätt*, *olem*.⁶

A nyolc **spiráns** jelölése nem egységes. A **[v]** hang lejegyzésére leggyakrabban a *v*, ritkábban a *w* betűt használta Maskulainen: *vastan*, *ovad*; *wäke-*

⁴ Agricola mindegyik zsoltárt lefordította, Finno és Maskulainen csak egyes szövegeket. Az 1642-es Biblia zsoltárya szintén teljes. A mind a négy szerzőnél megtalálható zsoltárok: 1., 2., 15., 20., 23., 46., 51., 67., 82., 103., 110., 120., 124., 127., 128., 130. és a 147. zsoltár (Baksa 2019: 6–7).

⁵ Mai alakok: *ympärille* 'körül', *armollinen* 'bánatos', *rauha* 'béke', *suuret* 'nagy-Pl', *suuri* 'nagy', *Herran* 'Úr-Gen'.

⁶ Mai alakok: *näkevät* 'néz-Vx3Pl', *pakana* 'pogány-Pl', *vihan* 'düh-Gen', *maan* 'ország-Gen', *voimansa* 'erő-Px3'; *mennyt* 'megy-PartPerf', *tiennyt* 'tud-PartPerf', *ymmärtäkää* 'ért-Imp2Pl', *olemme* 'van-Vx1Pl'.

vät, *sapuwillä*.⁷ A [j] lejegyzésére *j* és *i* jelölés létezett egymás mellett, Maskulainennél az előbbi volt a gyakoribb: *jos*, *jumala*, *io*. Olykor kétféleképpen is lejegyzett egy-egy szót: *ja* ~ *ia*, *jälken* ~ *iälken*. Szó belseji, intervokalikus helyzetben általános a *j* jelölés, de néhol el is tűnhet a félhangzó, pl. *sia*.⁸ Az [s] hang minden pozícióban előfordult, jelölése egységesen *s* volt: *se*, *istü*, *mies*. A geminált [s] hang jelölése nem volt következetes, a betűkettőzés ritkább volt: *misä*, *messu*.⁹ Ingadozó alakok: *maassa* ~ *maasa* ~ *maas*.¹⁰ A [h] hang jelölése következetesen *h* betűvel történt szó eleji és szó belseji pozícióban is: *herra*, *puhuvad*.¹¹ A [ð] dentális zöngés spiráns jelölésére mindig *dh* betűkapcsolatot használt Maskulainen: *pidhätt*, *tiedhä*.¹² A [ɣ] veláris zöngés spiráns jelölésére a *gh* betűkapcsolat szolgált: *sughust*, *tyghöns*.¹³ A zöngétlen dentális spiráns [θ] jelölése is egységes volt, minden esetben *dz* betűkapcsolat jelölte: *edzii*, *cadzos*, *ylidze*.¹⁴ E hangok meglétét igazolhatja, hogy a jelölésük következetes volt. A csak idegen szavakban előforduló [f] hangot – az átadó nyelv írásmódját megtartva – *f* és *ph* jelölte: *fangix*, *Pharao*, *Prophetad*, *Joseph*.¹⁵

A legnagyobb eltérést a zárhangok jelölése mutatja. A 17. századi finn hangrendszerben nem voltak zöngés zárhangok, azonban a korabeli írástudók a *b*, *d* és *g* betűket is használták: egyrészt a nazális/likvida mellett álló zöngétlen zárhangok jelölésére (*ombi*, *hengi*, *andex*), másrészt a fokváltakozás során létrejött [ð] és [ɣ] hangok lejegyzésére is: *tahdo*, *lughusas*.¹⁶

Az idegen nevek zöngés zárhangjainak ejtéséről nincsenek információink, a lejegyzők, így Maskulainen is, megtartották az eredeti írásmódot: *Zebaoth*, *Davidin*, *Galilecan*.

A zöngétlen zárhangok közül a [p] hang jelölése a legegységesebb. Szó eleji és szó belseji helyzetben mindig *p* betű jelölte. A mai finnben nem állhat [p] hang a szó végén, azonban Maskulainen szövegeiben ott is előfor-

⁷ Mai alakok: *vastan* 'válaszol-Vx1Sg', *ovat* 'van-Vx3Pl', *väkevät* 'erős-Pl', *saapuwillä* 'érkező-AdessPl'.

⁸ Mai alakok: *jos* 'ha', *jumala* 'isten', *jo* 'már', *ja* 'és', *jälken* 'után', *sija* 'hely'.

⁹ Mai alakok: *missä* 'hol', *messu* 'mise'.

¹⁰ Mai alakok: *se* 'az', *istuu* 'ül-Vx3Sg', *mies* 'férfi', *maassa* 'ország, föld-Iness'.

¹¹ Mai alakok: *herra* 'úr', *puhuvat* 'beszél-Vx3Pl'.

¹² Mai alakok: *pidätte* 'tart-Vx2Pl', *tietää* 'tud-Vx3Sg'.

¹³ Mai alakok: *suvusta* 'család, rokonság-Elat', *tykönsä* '-hOz-Px3'.

¹⁴ Mai alakok: *etsii* 'keres-Vx3Sg', *katso* 'néz'-Imp2Sg, *ylitse* 'át, túl'.

¹⁵ Mai alakok: *vangiksi* 'fogoly-Transl', *profeetat* 'prófeta-Pl', *faarao* 'fáraó'.

¹⁶ Mai alakok: *on* 'van-Vx3Sg', *henki* 'lélek', *anteeksi* 'bocsánat', *tahtoo* 'akar-Vx3Sg', *luvussasi* 'fejezet, szám-Iness.Px2Sg'.

dult.¹⁷ A jelölése ebben az esetben is mindig *p* volt: *puu, vapa, menep*. A geminált [p] hangot egységesen betűkettőzéssel jelölte: *rippu, oppins*.¹⁸

Némiképp nagyobb eltéréseket mutat a [t] hang jelölése. Szó elején és szó belsejében *t* betűvel írta Maskulainen: *tahton, teke, mänesty, kiitos*. Szó végén a *t* mellett gyakran előfordult *d*, ritkán *dh* is: *nyt, tulevad, vääräd, edh*. Szó végi geminált [t] a tővéghangzó lekopásával jött létre: *ett, saatt*. A [tk] hangkapcsolat jelölése az esetek mintegy felében *dk* volt: *muudkin, peljädköön*.¹⁹

A [k] hang jelölésére több megoldást is használt Maskulainen. Szó eleji pozícióban háromszor olyan gyakran írt *c* betűt, mint *k*-t: *kyllä, käskyns, cosc, cuningad*. A szó belseji [k] lejegyzésére ugyancsak e két betűt használta, közel egyenlő arányban: *laki, joca, cuca*. Szó végén ma nem állhat [k] hang, azonban régebben a már említett lekopás miatt előfordulhatott. Ezekben az esetekben *k*, *c* és *ck* jelölte a [k] hangot: *eik, jotc, poick*. A szó belseji geminátát általánosan *ck* betűkapcsolattal jelölte Maskulainen, de ritkán előfordult *c* is: *caickein, paicka, huucu*. A szó végi geminátára jelölésére mindig *ck* betűkapcsolatot használt: *vaick, caick*.²⁰ Idegen szavak [k] hangját a *ch* betűkapcsolat jelölte: *Christus, Cherubin, Melchisedechin*.

A **mássalhangzókapcsolatok** jelölése. A nazális + zöngétlen zárhangok kapcsolatában Maskulainen – ahogy más kortársai is – *b*, *d*, *g* betűket használt. Ennek az az oka, hogy a svéd helyesírási rendszerben a zöngétlen zárhangok geminátákat jelöltek, emiatt a fordítók a zöngés zárhangok használatával jelezték, hogy itt nem geminált mássalhangzókról van szó. Agricolánál például a *ramba* (mai alak *rampa* 'béna, sánta') *-mb-* jelölése jelezte az olvasó számára, hogy az nem **ramppa*-ként olvasandó (Häkkinen 2016: 82–83).

¹⁷ Turku környéki és délkeleti nyelvjárási vonás a *loppuheitto* vagy *apokopé* jelensége, azaz a szóvégi magánhangzók lekopása. Ez az egyik legszembeütőbb jelenség a kor finn nyelvének fonetikai szerkezetében. Leggyakrabban a birtokos személyragban fordult elő mindegyik számban és személyben, pl. *henen omans* (mai irodalmi: *hänen omansa*) 'ő-Gen saját-Px3Sg'. Nominativusban leggyakrabban az [i] hang kopott le (Häkkinen 2016: 87–88; Ikola 1984: 119–124).

¹⁸ Mai alakok: *puu* 'fa', *vapaa* 'szabad', *menee* 'megy-Vx3Sg', *rippuu* 'függ-Vx3Sg', *oppinsa* 'tudás-Px3Sg'.

¹⁹ Mai alakok: *tahdon* 'akarat-Gen', *tekee* 'tesz-Vx3Sg', *menesty* 'boldogul-Vx3Sg', *kiitos* 'köszönet', *nyt* 'most', *tulevat* 'jön-Vx3Pl', *väärät* 'hamis, téves-Pl', *ette* 'tag, segédige-Vx2Sg', *että* 'hogy', *saatte* 'kap-Vx2Pl', *muutkin* 'más is', *peljätköön* 'fél-Imp3Sg'.

²⁰ Mai alakok: *kyllä* 'igen', *käskynsä* 'parancs-Px3Sg', *koska* 'mert', *kuningat* 'király-Pl', *laki* 'törvény', *joka* 'aki, ami', *kuka* 'ki', *eikä* 'sem', *jotka* 'akik, amik', *poika* 'fiú', *kaikkein* 'minden-Superlat.', *paikka* 'hely', *hukku* 'elvéssz-Vx3Sg', *vaikka* 'bár, akár', *kaikki* 'minden, mindenki'.

Így járt el Maskulainen is (*ymbär, anda, cuing, hengi*), de nála előfordult pár esetben *mp* jelölés is (*kempi, kimpun*).²¹

Az [lt] hangkapcsolatot általánosan *ld* jelöli, *lt* csak elszórtan fordul elő: *valdacunda, sieldä, jumalten*. Az [rt] hangkapcsolat jelölésére *rt* és *rdh* betűkapcsolatokat használt Maskulainen, előbbi alkalmazása kétszer gyakoribb volt, mint az *rdh* előfordulása: *suurta, muserta ~ muserdha*.²²

A [ks] hangkapcsolatot latin hatásra mindig *x* betűvel jegyezte le, kortársaihoz hasonlóan: *mix, cuningax*.²³

A magánhangzók közül a hátul képzett hangok jelölése egységesebb. Az [a] hang jelölésére minden pozícióban *a* betű szolgált (*anda, caick, ja*), a hosszú [a] nem mindig volt jelölve, főként az igeragozásban (*maa, auttaa, anda*).²⁴ Az [o] hang jelölése egységes, mindig *o* betű (*on, covast*), de a hosszúság jelölése itt sem egységes: *usco ~ uscoo*.²⁵ Az [u] hang jelölése változatosabb: szó eleji helyzetben az *u* mellett előfordult *v* és *w* jelölés is leginkább szó eleji helyzetben: *usco, vscouaisille, wsein*. A hosszúság jelölése ingadozott, *u* és *w* lehetett (*suurta, wsi*).²⁶

Az elől képzett magánhangzók közül az [ä] jelölése *ä* volt (*minä 'én'*), viszont a hosszúság sokszor jelöletlen maradt: *tietä, yxikän*.²⁷ Az [ö] hang jelölése egységesen *ö*: *päästö*. A hosszú [õ] hangot szintén *ö* betű jelölte: *py-sykön*.²⁸ Az [ü] hang jelölése *y* (*tytär, nyt, pyhä*), azonban Maskulainen más szövegeiben *i*-vel is találkozhatunk: *synnitti*. A hosszúság nem mindig volt jelölve: *pydhä*.²⁹ Az [e] hangot az esetek túlnyomó többségében *e* betűvel adta vissza Maskulainen, egyes szavakban azonban *ä* és *ö* betűt használt: *mä-nesty, mö*.³⁰ Ingadozik az [i] hang jelölése, az általános *i* mellett *j, ij*, ritkán *y*

²¹ Mai alakok: *ympäri* 'körül', *antaa* 'ad-Vx3Sg', *kuinka* 'hogyan', *henki* 'lélek', *kempi* 'göngös, fennhéjázó', *kimpun* 'csomó-Gen'.

²² Mai alakok: *valtakunta* 'ország, birodalom', *sieltä* 'onnan-Abl', *jumalten* 'isten-GenPl', *suurta* 'nagy-Part', *musertaa* 'megsemmisít, szétzúz-Vx3Sg'.

²³ Mai alakok: *miksi* 'miért', *kuninkaaksi* 'király-Transl'.

²⁴ Mai alakok: *antaa* 'ad-Vx3Sg', *kaikki* 'minden(ki)', *ja* 'és', *maa* 'föld, ország', *auttaa* 'segít-Vx3Sg'.

²⁵ Mai alakok: *on* 'van-Vx3Sg', *kovasti* 'keményen', *usko* 'hisz-Vx3Sg'.

²⁶ Mai alakok: *usko* 'hisz-Vx3Sg', *uskovaisille* 'hívő-AllatPl', *usein* 'gyakran', *suurta* 'nagy-Part', *uusi* 'új'.

²⁷ Mai alak: *tietä* 'tud-Vx3Sg', *yksikään* 'senki', 'tud-Vx3Sg'.

²⁸ Mai alakok: *päästö* 'kiengedés, kibocsátás', *pysyä* 'marad-Imp3Sg'.

²⁹ Mai alakok: *tytär* 'lány', *nyt* 'most', *pyhä* 'szent', *synnytti* 'szül-Vx3Sg', *pyytää* 'kér-Vx3Sg'.

³⁰ Mai alakok: *menesty* 'érvényesül, boldogul-Vx3Sg', *me* 'mi'.

is előfordult: *nuotjll, erij, ey*. A hosszú [i] hangot Maskulainen leginkább betűkettőzéssel (*ii*) jelölte, de néha előfordult *ij*, egészen ritkán *i* is: *kärsi, niijn, siis ~ sijs ~ sis*.³¹

A korábbi szerzők munkáival összevetve Maskulainen helyesírása sokkal rendszerszerűbb. Leginkább az olyan hangok lejegyzése okoz gondot, ahol a forrásnyelvek írásrendszere erősen hatott. Erre szemléletes példa a [k] és a [j] hang, amelyeket latin mintára *c*, illetve *i* betűvel is írt. Szintén külső hatás a zöngés zárhangok használata (Baksa 2020: 7–16; Büdi 2013: 38–43; Häkkinen 2016: 82–89; 1994: 177–190; Peebo 2001: 135–138; Rapola 1965: 66–92; Savijärvi 1982: 393–395).

4. Alaktani kérdések

4.1. Névszóragozás

Maskulainen Turkuban született, iskoláit is itt végezte, majd az akkori fővárosához közeli Maskuban lett plébános. Ennek megfelelően a nyugati nyelvjárás jellegzeteségei áthatják a fordításait, ez leginkább a tövéghangzó lekopásában figyelhető meg. A névszóragozás a nyelvjárási hatások és az ortográfiai következetlenségek miatt tér el a mai finntól (Häkkinen 2016: 89–93; 1994: 192–208; Rapola 1965: 331–339).

A névszóragozás egyes eseteinek azonosítását nagyban nehezíti, hogy a véghangzólekopás következtében több morfológiai eset jelölése egybeeshet, például a *henki* 'lélek' szó adessivusa (*hengellä*) és allativusa (*hengelle*) Maskulainennél egyaránt *hengell*, s csak a szövegkörnyezet vagy a kongruencia mutatja meg, melyik esetről van szó: *hengell pyhällen* 'szent lélek-Allat.'

A korabeli lejegyzésre jellemző a több alakváltozat előfordulása, ennek még nem volt kiforrott rendszere. Az egyes ragváltozatok akár egy szerkezetben is szerepelhettek, pl. *suruises Suomesa* 'Finnországnyi nagyságban', *catkeras kitumassa* 'keserű szenvedésben', *caikesta sydhämest* 'teljes szívből'.

Az alábbiakban az egyes névszóragozási eseteket mutatom be röviden.

A genitivus ragja *-n* volt, pl. *mailman*.³²

A partitivus mindegyik alakváltozata megtalálható Maskulainen fordításaiban: *Herraa, maata, huonetta*, azonban ezek a lekopás miatt csonkulhatnak: *miest*.³³

³¹ Mai alakok: *nuotilla* 'feljegyzés-Adess', *eri* 'más, különböző', *ei* 'nem', *kärsii* 'szenved-Vx3Sg', *niin* 'így, úgy', *siis* 'tehát, azaz'.

³² Mai alak: *maailman* 'világ-Gen'.

³³ Mai alakok: *herraa* 'úr-Part', *maata* 'föld-Part', *huonetta* 'szoba-Part', *miestä* 'férfi-Part'.

Az essivus *-na/-nä* ragja mellett Maskulainen a tövéghangzó lekopása után *-n* ragváltozatot is használta: *usconna, päänä, vuon*.³⁴

A translativus *-ksi* ragját Maskulainen *-xi* betűkapcsolattal, illetve ritkábban *x* betűvel jelölte, pl. *isäxi, andexi, lapsix, lainax*.³⁵

Az inessivust Maskulainen háromféleképpen jelölte: a mai irodalmi finnben továbbélő *-ssa/-ssä*, a nyugati nyelvjárásban előforduló *-sa* és a szóvégi magánhangzó kiesése utáni *-s* alakkal. A három variáns közül a *-ssa/-ssä* a legritkább, csak hat példa található rá a teljes szövegben, az *-sa* alaknál pedig valamivel gyakoribb az *-s* változat. A nagy variabilitás miatt egy szónak több alakváltozata is élhetett egymás mellett, pl. *maassa ~ maasa ~ maas* (a variációk használatában semmiféle rendszert nem lehet kimutatni).³⁶

Az elativust is érinti az apokopé jelensége, itt is egymás mellett él a két ragváltozat: *huonesta, miehestä, ristist*.³⁷

Az illativus ragja a mai finnben *-Vn, -hVn, -seen*. Maskulainennél ezek mellett létezett egy *-sen* alak is, a magánhangzó-hosszúság jelölésének következtelensége miatt, pl. *eteen, maahan, ijancaickiseen, alinomaisen*. Egy-egy szónak itt is több párhuzamos formája élt: *ijancaickiseen, ijancaickisen, ijancaickisehen*.³⁸

Az adessivusnak két alakváltozata élt: *-lla/-llä* és *-ll* (ez utóbbi alakilag egybeesett az allativusszal). Ezek használata erősen ingadozott, még az egy szerkezetben álló szavak jelölése is eltérhetett, pl. *voimalla ja työll, omall suulla*.³⁹

Az ablativus mai ragja *-lta/-ltä*, Maskulainennél leggyakrabban *-ld* jelölés figyelhető meg, a jóval kevesebb *-lda/-ldä* mellett: *maald, sulda*.⁴⁰

Az allativus ragja *-lle*, a korai finn nyelvemlékekben használtak *-llen*, illetve a szóvégi vokális lekopása után *-ll* jelölést is, ezek a változatok élnek Maskulainennél is: *mailmalle, pyhälle, pääll*.⁴¹

³⁴ Mai alakok: *uskona* 'hit-Ess', *vuonna* 'év-Ess', *päänä* 'fej-Ess'.

³⁵ Mai alakok: *isäksi* 'apa-Transl', *anteeksi* 'bocsánat', *lapsiksi* 'gyermek-Transl', *lainaksi* 'kölcson-Transl'.

³⁶ Mai alak: *maassa* 'föld-Iness'.

³⁷ Mai alakok: *huoneesta* 'szoba-Elat', *miehestä* 'férfi-Elat', *rististä* 'kereszt-Elat'.

³⁸ Mai alakok: *maahan* 'föld-Illat', *alinomaiseen* 'folytonos, állandó-Illat', *iankaikkiseen* 'örökké'.

³⁹ Mai alakok: *voimalla ja työllä* 'erővel és munkával', *omalla suulla* 'saját szájával'.

⁴⁰ Mai alakok: *maalta* 'föld-Abl', *simulta* 'te-Abl'.

⁴¹ Mai alakok: *mailmalle* 'világ-Allat', *pyhälle* 'szent-Allat', *päälle* 'fej-Allat'.

4.2. Birtokos személyragozás

Itt is megfigyelhető az apokopé, aminek következtében magánhangzót vesztett és teljes birtokos személyragokkal is találkozhatunk a fordításokban.

Px1Sg: **-ni** és **-n**: *kieleni; ricoxen*.

Px2Sg: csak **-s** ragformával találkozhatunk: *isäs*.

Px3Sg, Px3Pl: **-nsa/-nsä** és **-ns**: *äitinsä, pojansa; nimens*.

Px1Pl: Maskulainen szövegeiben csak **-m** jelöléssel találkozhatunk: *puolem*.

Px2Pl: **-nne** és **-n** (ez utóbbi a gyakoribb): *isänne; pääldän*.⁴²

4.3. Igeragozás⁴³

Indicativus praesens. A tövéghangzó lekopása a mai finn nyelvtől eltérő alakokat eredményezett. A csupán egy-egy esetben előforduló alakok egy része elírásból származhat (*sinä olem* vs. *sinä olet*). A Vx3Sg alakokban feltűnik a **-pi** archaikus (a nyelvjárásokban ma is létező) egyes szám harmadik személyű személyrag, ami három alakban fordul elő: **-bi**, **-pi**, **-p**. Az *olla* 'van' létige esetén az *on* és az *ombi* aránya Maskulainennél 555/31.

Szám és személy	rag	példa
Vx1Sg	<i>-n</i>	<i>olen</i>
Vx2Sg	<i>-t, -d, -m*</i>	<i>jaat, oled, olem</i>
Vx3Sg	<i>-V, Ø, -bi, -p*, -pi*</i>	<i>anda, on, ombi, sanop, sanopi</i>
Vx1Pl	<i>-m</i>	<i>tahdom, olem</i>
Vx2Pl	<i>-tt</i>	<i>cuolett</i>
Vx3Pl	<i>-vat, -vät, -vad, -väd</i>	<i>ovat, kijttävät, seisovad, ovad, pelkäväd</i>

Szembetűnő különbség, hogy a tagadó segédigék eltérnek a maiaktól. Ekor még nem standardizálódott a többes számú tagadó paradigma. Külön érdemes kiemelni az *etei* (*että + ei* 'hogyan nem') tagadó segédigét, ami más paradigmákban is előfordul.

	rag	példa
Vx1Sg	<i>en</i>	<i>en mahdhu, en ole</i>
Vx2Sg	<i>edh</i>	<i>edh vasta</i>
Vx3Sg	<i>ei</i>	<i>ei löytä, ei ole</i>

⁴² Mai alakok: *kieleni* 'nyelv-Px1Sg', *rikokseni* 'bűn-Px1Sg', *isäsi* 'apa-Px2Sg', *äitinsä* 'anya-Px3', *pojansa* 'fiú-Px3', *nimensä* 'név-Px3', *puolemme* 'fél-Px1Pl', *isänne* 'apa-Px2Pl', *päältänne* 'tetejéről-Px2Pl'.

Vx1Pl	<i>emme, em, en</i>	<i>emme parata, em auttuutt, (me) en taedha,</i>
Vx2Pl	<i>edh, etei*</i>	<i>edh tahdho, etei te puhu</i>
Vx3Pl	<i>ei*</i>	<i>ei nähdhä</i>

Indicativus imperfectum. Itt két eltérés figyelhető meg Maskulainen nyelve és a mai finn között: a) az ortográfiai sajátosságoknak köszönhetően Vx2Sg-ben a szó végén nem *t*, hanem *d* áll; b) Vx3Pl esetén nem a mai *-i-vat/-i-vät* formával találkozhatunk, hanem a Vx2Sg alakkal egybeeső *-id* raggal.

	rag	példa		rag	példa
Vx1Sg	<i>-in</i>	<i>puhuin, olin</i>	Vx1Pl	<i>-im, -imme*</i>	<i>tahdhoim, näimme</i>
Vx2Sg	<i>-id</i>	<i>olid, tulid</i>	Vx2Pl	<i>-itte</i>	<i>voitte, pyritte</i>
Vx3Sg	<i>-i</i>	<i>puhui</i>	Vx3Pl	<i>-id</i>	<i>sanoid</i>

A tagadásban a segédigék rendszerének kiforrotlansága mellett a szóvégi magánhangzók eltűnése jelenti a legnagyobb különbséget a mai finnhez képest.

	rag		példa
Vx1Sg	<i>en</i>	<i>-nu/-ny</i>	<i>en tainu, en nähny</i>
Vx2Sg	<i>edh</i>	<i>-nud/-nyd</i>	<i>edh tainud, edh tehnyd</i>
Vx3Sg	<i>ei</i>	<i>-nu/ny, -nud/-nyd</i>	<i>ei käiny, ei vetänyd</i>
Vx1Pl	<i>etei</i>	<i>-ned</i>	<i>etei saaned</i>
Vx2Pl	<i>edh</i>	<i>-ned</i>	<i>edh tehned</i>

Perfectum. A Vx2Sg és Vx2Pl egybeesik. A többes számban létezik a *-nud/-nyd* forma is a *-ned* (mai standard *-neet*) forma mellett. Az *oled ~ olet* párhuzamos alakok megléte a helyesírás kiforrotlanságából adódik.

	rag		példa
Vx1Sg	<i>olen</i>	<i>-nut/-nyt</i>	<i>olen uscaldanut, olen syndynynt</i>
Vx2Sg	<i>oled, olet</i>	<i>-nut/-nyt</i>	<i>oled luonud, oled edzinynt, olet valmistanut</i>
Vx3Sg	<i>on</i>	<i>-nut/-nyt</i>	<i>on tullut, on adanut</i>
Vx1Pl	<i>olem</i>	<i>-nud/-nyd, -ned</i>	<i>olem ostetud, olem tarvined</i>
Vx2Pl	<i>oled, oletta*</i>	<i>-nud/-nyd, -ned</i>	<i>oled luonud, oled suonud, oletta tehned</i>
Vx3Pl	<i>ovad</i>	<i>-ned</i>	<i>ovad nähned</i>

A vizsgált szövegben elenyésző példa volt a perfectum tagadására. Ennek oka az lehet, hogy a szerző inkább az imperfectum múlt idejét részesítette előnyben. Csak a Vx3Sg alakra találtam példát: *ei ole hän käänyt*.

⁴³ Ahol több alakváltozat is van, ott mindegyiket feltüntettem, az egyszeri előfordulásokat csillaggal jeleztem.

Plusquamperfektum. A régmúlt igeidő használatára szintén kevés példa van a szövegben, csupán a Vx3Sg alakra találtam három alakot: *oli pääsnyd*, *oli sanonud*, *oli voittanut*. Tagadó alak nincs a korpuszban.

Conditionalis. A jelen idejű conditionalis teljes paradigmát alkot Maskulainen szövegeiben. Az eltéréseket a mai finnhez képest az ortográfia kiforratlansága és a tövéghangzókopás jelenti. A Vx2Sg és a Vx3Pl alakilag egybeesik.

	rag	példa		rag	példa
Vx1Sg	-isin	astuisin	Vx1Pl	-isim, -sim	puhuisim, olsim*
Vx2Sg	-isid	tiedhäisid	Vx2Pl	-isitt	häväsitt
Vx3Sg	-isi	avaisi, soisi	Vx3Pl	-isid	cohtaisid, kiusaisid

A jelen idejű conditionalis negációjánál csak az egyes számú paradigma teljes. Ez távol áll a mai standard finntől.

	rag		példa
Vx1Sg	en	-s	en vois
Vx2Sg	edh	-s, -si	edh synis, edh olisi
Vx3Sg	ei, etei	-s, -si	etei cuolis, ei soisi
Vx1Pl	etei	-s	etei me luopuis

Conditionalis perfectum. Mind az állító, mind a tagadó alakokra kevés példa fordul elő a szövegben. A tagadó segédigék eltérnek a mai alakoktól. A többes számban itt is a participium praesens egyes számú alakja fordul elő.

	rag		példa
Vx3Sg	olis	-nut/nyt	olis astunut
Vx1Pl	olisim	-ned	olisim huckuned
Vx2Sg	edh	olis -nut/nyt	edh olis suonut
Vx3Sg	ei	olis -nut/nyt	ei olis ylösmennyt
Vx1Pl	etei	olisi -nud/nyd	etei me olisi olled

Potentialis. A potentialis jelenleg a legritkábban használt finn igemód, Maskulainen zsoltárfordításaiban is kevés példa akad rá. A jelen idejű potentialis felépítése megfelel a mai finn nyelv potentialisának: *elä-ne*. A potentialis perfectum Maskulainennél: *sinä liened, se liene, sinä liened*. A ritkán előforduló tagadás formája *ei liene*.

Imperativus. Az imperativus szintén ritkán fordul elő a szövegben. Maskulainen nyelvében létezett Vx3Sg *-kän* imperativus a *-kön* (a mai standard: *-köön*) változat mellett (Peebo 2001: 138–144).

	rag	példa
Vx2Sg	<i>-kä</i>	<i>pelkä</i>
Vx3Sg	<i>-kön, -kän</i>	<i>pysykön, kiittäkän</i>

Tagadó imperativusi alakok:

	rag	rag	példa
Vx2Sg	<i>älä</i>		<i>älä ole, älä hämmesty</i>
Vx3Sg	<i>älkän, älkön</i>	<i>-kän/kön</i>	<i>älkän peljättäkän</i>
Vx1Pl	<i>älkäm</i>	<i>-käm</i>	<i>älkäm peljädkäm</i>

5. Összefoglalás

Maskulainen korának hangrendszere nagyrészt megegyezik a mai finn nyelvével. A zöngés zárhangok és az [f] csak idegen szavakban fordulhattak elő. Nála megtalálható volt a [θ] hang is, erre mindig azonos jelölést, *dz* betűkapcsolatot használt. Fontos kiemelni a Maskulainen nyelvjárásában létező apokopé jelenséget, ez a morfológia szintjén ragváltozatokat hozott létre.

A korábbi finn nyelvtörténeti forrásokhoz képest az ortográfiában nagyfokú standardizálódás figyelhető meg. Míg a Maskulainen közvetlen elődjének tekinthető Jaakko Finno szövegeiben több párhuzamos jelölési mód is létezett, ez lényegesen leegyszerűsödött a 17. század elejére. Látható, hogy a szerző igyekezett a forrásmunka következetlenségein javítani, egységbe rendezni azokat. Azonban ez a törekvés nem valósult meg maradéktalanul. Mivel a teljes szöveg több mint fele új keletkezésű (új fordítások és Maskulainen saját szerzeményei), valószínűsíthető, hogy a Finnótól átvett fordítások hatottak negatívan a szöveg egységességére. Azonban a helyesírással foglalkozó részben említett számadatokból kitűnik, hogy Maskulainen ortográfiája jelentős fejlődést hozott.

A névszóragok jelölése Maskulainennél sokszor következtelen, akár a szó szerkezetek azonos esetekben álló szavainak lejegyzésében is. A szöveg értelmezését nehezíti, hogy a tővégi magánhangzó eltűnése miatt egyes esetek jelölése egybeesik, ahogy az látható az adessivus és az allativus esetében is. A legtöbb ragváltozat az inessivusban fordul elő (*-ssa/ssä, -sa/sä, -s*). A mai finn nyelvben már nem található meg az allativus egyik variánsa, a *-llen* rag.

A birtokos személyragokban a szóvégi magánhangzók eltűnése miatt fordulnak elő ragváltozatok.

A mai finn nyelvhez képest a legnagyobb különbségekkel az igeragozásban találkozhatunk. Maskulainen szövegeiben egyes igeidők alulreprezentáltak (plusquamperfektum) vagy nem is szerepelnek (a perfectum tagadó alakja), aminek a forrásszöveg lehet az oka. A helyesírás következetlenségei és szóvégi magánhangzó eltűnése itt is éreztetik hatásukat. Ennek következtében több párhuzamos írásmód, ill. ragvariáció létezik (-vat/-vät ~ vad/väd, bi ~ pi ~ p). Az imperfectum és a conditionalis Vx3Pl alakjában még nem alakult ki a ma használatos -vat/-vät. Szintén nem egységes a tagadó segédigék rendszere, egyedül a Vx1Sg-ban rögzült a ma is használatos *en* forma.

Nem egységes a többes számú múlt idejű alakok jelölése sem. Egyszerre létezik a singularisi -nut/-nyt, -nud/-nyd és a pluralisi -net, -ned (mai -neet). A potentialis jelentősen eltér a mai finn nyelvtől. Az imperativus Vx3Sg-ban egymás mellett létezett a -kõn és a -kän alak.

Maskulainen fordítói munkássága további kutatásra ad lehetőséget, leginkább kontrasztív módon az öt megelőző és követő szerzők munkájával összevetve. Ortográfiai szempontból az 1642-es Bibliára gyakorolt hatásának vizsgálata lehet fontos. A névszóragozásban és még inkább az igeragozás egyes paradigmáiban tapasztalható rendszertelenségeket más fordítók munkáival összevetve az ő munkája a nyelvtani folyamatok változásába nyújthat betekintést.

Rövidítések

1	első személy	Imp	Imperativus
2	második személy	Iness	Inessivus
3	harmadik személy	Part	Partitivus
Abl	Ablativus	PartPerf	Participium perfectum
Adess	Adessivus	Pl	Pluralis
Allat	Allativus	Px	birtokos személyjel
Elat	Elativus	Transl	Translativus
Gen	Genitivus	Vx	igei személyrag
Illat	Illativus		

Irodalom

- Baksa Máté 2019: Az első finn bibliafordítók. *Folia Uralica Debreceniensia* 26: 17–28.
 Baksa Máté 2020: A zárhangok lejegyzése a 16–17. századi finn zoltárfordításokban. *Folia Uralica Debreceniensia* 27: 5–20.
 Búdi Regina 2013: A finn helyesírás fejlődése a XVI–XVII. században. *Folia Uralica Debreceniensia* 20: 37–48.
 Häkkinen, Kaisa 1994: *Agricolasta nykykieleen*. Werner Söderström Osakeyhtiö, Porvoo.

- Häkkinen, Kaisa 2016: Spreading the Written Word. Mikael Agricola and the Birth of Literary Finnish. *Studia Fennica Linguistica*, Helsinki.
- Ikola, Osmo 1984: Suomen kielen historia. In: Paunonen, Heikki – Rintala, Paavo (toim.), *Nyky-suomen rakenne ja kehitys*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Laine Tuija (toim.) 1997: Vanhimman suomalaisen kirjallisuuden käsikirja. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Lehikoinen, Laila – Kiuru, Silva 2009: Kirjasuomen kehitys. Helsingin yliopisto, Suomen kielen laitos, Helsinki.
- Peebo, Jaak 2001: Finnosta Hemminkiin – vanhimpien suomenkielisten virsikirjojen kielestä. In: Palander, Marjatta (toim.), *Agricolasta Inkeriin: juhla-kirja Ilkka Savijärven 60-vuotispäiväksi*. *Studia Carelica Humanistica* 17, Jyväskylä. 133–144.
- Rapola, Martti 1965: Suomen kirjakielen historia. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Rapola, Martti 1969: Vanha kirjasuomi. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Savijärvi, Ikka 1982: Ortografiset periaatteet Maskun Hemmingin *Piae Cantiones* -kokoelman suomennoksessa. *Virittäjä* 86: 392–395.
- http://kaino.kotus.fi/korpus/vks/meta/virret/hemm1605_rdf.xml

*

Hemminki Maskulainen and the standardization of Finnish language

Among the early Finnish Bible translators, the work of Hemminki Maskulainen has been underrated compare to other authors. However, his *Yxi Wähä Suomenkielinen Wirsikirja* (1605), is of great importance among the early Finnish texts. This publication undertakes to analyze the language of this translation. Following the outline of the 16th-17th century Finnish phonology, the various orthographic features are described, with particular emphasis on the standardization process. Next is a morphological analysis of the text, beginning with the declination, continuing with possessive suffixes, and end with conjugations case-by-case, number-person, time, and modes. The research concludes with a comparison of the relationship between Maskulainen and contemporary Finnish translations

Keywords: Language history, history of Finnish language, Hemminki Maskulainen, Bible translation, orthography, standardization.

MÁTÉ BAKSA